

Semmosta joutilaan työtä ku ei olis ollu muuta – pirtanauhojen kudontaa ja kutojia Itämeren alueella

Johdannoksi

Semmosta joutilaan työtä ku ei olis ollu muuta, kankaankutominen oli tähelisempää, sanottiin Keuruulla pirtanauhojen kutomisesta 1900-luvun alussa (Alasalmi 1957). Kansanomaisten pirtanauhojen kudontataito on palanen talonpoikaista käsityökulttuuria, joka ansaitsee tarkastelua eri näkökulmista. Pirtanauhojen kudonta oli ennen monen vähävaraisen elinkeino tai tärkeä leivän lisä. Tämä artikkeli tutustuttaa lukijaa lähemmin tähän perinteiseen käsityötaitoon ja sen harjoittajiin.

Artikkeli perustuu kirjoittajan vuonna 2005 Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksella valmistuneeseen pro gradu -tutkielmaan *Suomalainen pirtanauha*. Tutkielma käsittelee suomalaisen pirtanauhan ja sen valmistuksen historiaa, sen teknisiä, taloudellisia, sosiaalisia, rituaalisia ja symbolisia funktioita sekä asettaa tämän kulttuuri-ilmiön laajempiin maantieteellisiin ja kulttuurihistoriallisiin yhteyksiin vertaamalla sitä lähialueiden vastaavaan perinteeseen. Tutkielma edustaa esinetutkimusta. Esineen muotojen, funktioiden ja merkitysten tarkasteluun käytetään useita lähestymistapoja funktionaaliseen strukturaaliseen. Tutkimuksessa käytetty primääriaineisto koostuu haastatteluista, Turun maakuntamuseon esinekokoelmien pohjalta tehdyistä piirroksista ja liitujäljennöksistä, valokuvista ja muistiinpanoista sekä eri valmistustapojen ymmärtämistä varten tehdyistä käytännön kokeiluista. Kirjallisesta lähdeaineistosta suuri osa on kansatieteellisiä, arkeologisia ja historiallisia tutkimuksia.

1. Mikä pirtanauha?

Kansanomaiset nauhat jaetaan kuteettomiin ja kuteellisiin eli kudottuihin nauhoihin. Kuteettomat nauhat ovat eri tavoin sormeilemalla ja palmikoimalla tehtyjä. Kuteellisia nauhoja ovat lautanauhat ja pirtanauhat. Pirtanauhojen valmistuksessa käytettiin nauhapirtaa tai irtoniisiä, niitä tehtiin myös nauhan-kudontatelineissä sekä kangaspuissa. (Astel 1998, 67; Harjumäki 1989, 16; Kaukonen 1965, 36, 64–65, 120–121.)

Pirtanauhojen valmistustaito on ollut Itämeren alueella yleistä. Pohjoismaihin ja näin myös Suomeen pirtanauhateknikka on kulkeutunut todennäköisesti keskiajalla (Talve 1990, 178). Suomen vanhin nauhapirta on löydetty Turusta vuoden 1998 Åbo Akademin päärakennuksen tontilla tehtyjen arkeologisten kaivausten yhteydessä ja se on ajoitettu 1400-luvulle (Harjula & Kirjavainen 2004, 228–229). Kun otetaan huomioon Turun keskiaikainen asema hansakaupunkina vilkkaiden kauppareittien varrella, voidaan olettaa, että myös tekstiiliteknologiset uutuudet, mukaan luettuna nauhapirrat, ovat tulleet Suomen Turkuun hansakaupan ja ammattikäsiyöläisten välityksellä Keski-Euroopasta (Talve 1990, 365). Suomalaiseen pirtanauhaperinteeseen on tullut vaikutteita lähinnä Ruotsista, Virosta ja Venäjältä. Siihen ovat jättäneet jälkensä myös keskiaikainen kirkkotaide sekä keskieuropallaiset kulttuurivirtaukset. (Motuste 2005, 17–19, 34–39.)

Pirtanauhoja käytettiin talonpoikaisyhteisöissä moniin eri tarkoituksiin. Tärkein ja yleisin käyttöalue olivat vaatteet, joita nauhoilla vyötettiin, kiinnitettiin, ryhdistettiin ja koristettiin. Nauhoja käytettiin myös muissa tekstiileissä ja talousesineissä kannattimina ja koristeina sekä niistä valmistettiin itsenäisiä esineitä. Käyttöfunktion ohella pirtanauhoilla oli myös sosiaalisia ja kommunikatiivisia merkityksiä. Niillä ilmaistiin erilaisia statuksia, kuten aviosäätystä, varallisuutta, aikuisuutta, sukupuolta ja identiteettiä. (Motuste 2005, 53–66.)

Pirtanauhat kuuluivat talonpoikaiseen tapakulttuuriin erilaisten elämänsikariittien ja merkkitapahtumien sekä vuotuisjuhlien yhteydessä. Niillä oli tärkeä asema suojaesineinä raskauden aikana, synnytyksessä ja pikkulapsen hoidossa sekä puhdistus- ja torjuntariiteissä kuolemaan ja hautaamiseen liittyvissä uskomuksissa. (Motuste 2005, 66–79.)

Erityisen monivivahteista oli nauhojen käyttö kosinta- ja häätavoissa, joissa nauhoja lahjoitettiin merkiksi yhteenkuuluvuudesta, uhrattiin uuden kodin talonhaltijoille avioelämän ja tulevien lasten onnen takaamiseksi ja annettiin sulhasen suvun jäsenille morsiamen uuden sosiaalisen aseman varmistamiseksi hänen siirtyessään vaimon ja emännän statukseen. (Motuste 2005, 67–79.)

Pirtanauhoihin liitettiin erilaisia uskomuksia, enteitä ja maagisia funktioita lahja-, rituaali- ja uhrivälineinä. Niitä käytettiin kansanomaisessa lääkin-

nässä sekä tautien ennaltaehkäisyyn että erilaisten vaivojen parannukseen. (Motuste 2005, 79–82.) Nauhoihin liitettiin myös suullista perinnettä. Niistä sepitettiin runsaasti runoja ja sananlaskuja Suomessa, Virossa ja Inkerissä. Nauhoja mainitaan myös kansanlauluissa. (Astel 1998, 16, 19; Heikinmäki 1970, 123, 154, 222; Salminen 1931, 55.)

2. *Pirtanauhojen kudontaa ja kutojia omavaraistaloudessa*

Nauhojen kudontaa harjoitettiin kotikäsiyönä eli oman talouden tarpeiksi, kotiteollisuutena eli tilauksesta ja myyntiin lähipaikkakunnalle sekä organisoituna ansiokotiteollisuutena. Kotikäsiyöllä oli vahva sosiaalinen ja tekninen funktio, koska nauhankudontataitoa siirrettiin sukupolvelta toiselle ja tytöt opettelivat sen jo lapsuudessa osatakseen valmistaa vöitä ja nauhoja kapioitaa varten. Oman kylän tai pitäjän piirissä harjoitetulla kotiteollisuudella oli taloudellisen merkityksen lisäksi sosiaalinen funktio, sillä se kuului perinteisiin sosiaalisiin suhteisiin. (Virrankoski 1994, 667.) Kotiteollisuutena kudottuja nauhoja myytiin myös markkinoilla. Kulkukauppiat ja tukkukauppiat välittivät nauhoja kaukaisillekin alueille ja ulkomaille, ja useat heistä alkoivat 1800-luvun puolessavälissä myös kustantaa ja organisoida nauhojen kudontaa. (Virrankoski 1994, 666.) Ansiokotiteollisuutena harjoitetusta nauhankudonnasta tuli monen varattoman perheen pääelinkeino, ja toiminnalla oli merkittäviäkin taloudellisia merkityksiä torppareiden ja vähvaraisen väestön toimeentulolähteenä sekä kulkukauppiain lisäansiona.

2.1. *Kotikäsiyö*

Naisten käsiyötaidolla oli huomattava merkitys talonpoikaisyhteisössä. Kodin tekstiilien ja vaatteiden valmistukseen liittyviä töitä tehtiin enemmän tai vähemmän koko vuoden aikana alkaen raaka-aineiden muokkauksesta ja kehräyksestä langaksi kankaiden kutomiseen sekä vaate- ja tarve-esineiden valmistukseen. Kehräminen ja kutominen kuuluivat jokaisen naisen taitoihin. Nauhojen ja vöiden valmistus oli ainakin 1800-luvun alkupuolella niin yleistä, että sitä harjoitettiin jossain määrin joka talossa (Astel 1998, 11; Popova & Kaplan 1984, 71; Schvindt 1982, 174).

2.1.1. *Nauhojen kudonta kapioihin*

Nauhojen kutominen opetettiin tytöille jo lapsuudessa. Satakunnan Nakki-lassa tyttöjen tehtävänä oli avustaa nauhankutomisessa nostamalla ja laske-

Kuva 1. Nauhankutoja Kristiinankaupungin Tiukasta, v. 1939. Kuvaaja: Aukusti Tuhka. Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot. Kansatieteen TYKL-kokoelmat. TYKL/vk/35882.

malla nauhapirtaa (Pelkonen 1946). Inkeriläiset tytöt solmivat nauhoihin hapsuja ja tupsuja (Salminen 1931, 41).

Opeteltuaan kudonnan perustaidot tytöt alkoivat valmistaa vöitä ja nauhoja kapioiden varten, koska ne kuuluivat muiden tekstiilien ohella häämenoihin ja -lahjoihin. Käsityötaitoa pidettiin avioitumisehtona ja kapioiden mukaan arvioitiin morsiamen käsityötaito ja kelpoisuus emännäksi (Sarmela 1994, 69; Tommola 1957). Jaalassa varakkailta morsiamilla oli *isot joukot sidenauhaa aitan orsilla*. Häihin oli varattava *monet, monet metrit sidenauhaa, ettei naapureilla olisi sanomista että kapiot ovat jo lopussa*. (Tommola 1957.) Inkerissä morsiamen kapioiden suuresta määrästä kertoo kansanlaulu (Salminen 1931, 55):

*Paljo neiolla pitääpi,
paljo vöitä ja hyviä,
säkki suuri säärivöitä,
kipukkaine kintahii,
sopukkaine sormikkai*

Erityisesti kihlauksen jälkeisenä morsiusaikana neito keskittyi tekemään kapiointaan eikä osallistunut enää muihin talon töihin. Karjalan Kannaksella tunnettiin sanonta: *Mien tiijjä mittää, mie oon morsee*. (Heikinmäki 1981, 195.)

Virossa vöiden kutominen kuului usein paimenessa käyvien tyttöjen lisätöihin. Auttaessaan eläinten paimentamisessa pojat saivat tytöiltä palkkiokseen vöitä. *Eesti Rahva Muuseumin* kokoelmissa on säilynyt jopa 9-vuotiaiden tyttöjen kutomia vöitä. Erityisesti setukaistyttyöjen oli osattava nauhan-kudontataito jo 10-vuotiaana. (Astel 1998, 12.)

Venäläiset tytöt aloittivat vyönkudonnan 10–12-vuotiaana, ja naimaikään vartuttuaan heillä oli jopa sata vyötä kapioidessaan (Heikinmäki 1981, 560; Lebedeva 1960, 61). Länsi-Venäjällä Pihkovan ja Velikije Lukin alueilla morsian saattoi laulaa kutoessaan sulhaselleen vyötä, jotta sulhanen ottaisi hänet eikä ketään toista. Vyökuvioon oli tapana kutoa myös oma tai sulhasen nimi sekä nelisäkeinen runo. Kyseessä saattoi olla eräänlainen maaginen varustoimenpide avio-onnen varmistamiseksi. Samalla alueella asuvilla vanhauskoisilla oli tapana lausua rukouksia kutomisen rytmissä. Myös vyökuvioihin kudottiin rukoustekstejä. (Lebedeva 1960, 57, 64, 68.)

2.1.2. Illanistujaiset ja morsiamenapu

Jos morsian ei osannut tai ehtinyt valmistaa itse tarvittavaa määrää vöitä ja muita kapiotarpeitaan, häntä avustivat muut kylän neidot. Käsitöiden tekemistä varten järjestettiin taloissa iltaisiin ja öisiin tyttöjen illanistujaisia. Näin

Kuva 2. Nauhankutoja Kristiinankaupungin Tiukasta, v. 1939. Kuvaaja: Aukusti Tuhka. Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot. Kansatieteen TYKL-kokoelmat. TYKL/vk/35883.

oli Suomessa, Inkerissä, Karjalassa, Virossa, Latviassa ja Liettuassa. Jotta aika kuluisi joutuisammin, illanistujaisissa usein laulettiin ja kerrottiin tarinoita, Pohjanmaalla veisattiin virsiä. (Sarmela 1994, 110; Vilkuna 1983, 194, 196.) Samalla opittiin toisilta uusia tekniikoita ja vaihdettiin kuviomalleja. Illanistujaiset olivat kollektiivinen keskinäisen auttamisen muoto kylässä, morsian sai apua muilta ja auttoi sitten vuorollaan seuraavaa morsianta. Avusta ei maksettu palkkaa, mutta auttaja kutsuttiin häihin. (Heikinmäki 1981, 195; Sarmela 1994, 110–111; Tedre 1981, 81.)

Morsian sai täydennystä kapiroihinsa sekä raaka-aineita niiden valmistukseen keräämällä morsiamenapua ympäri kylää tai pitäjää. Tapa tuli Suomeen Ruotsista jo 1500-luvun lopulla ja Itä-Suomessa se jatkui paikoin 1930-luvulle. (Heikinmäki 1981, 638; Talve 1990, 223.) Morsiamelle annettiin villaa ja pellavaa, myöhemmin valmiita tuotteita, myös vöitä ja nauhoja, sekä rahaa. Morsian puolestaan tarjosi sulhasen kustantamasta pullosta viinaryypyn ja kutsui häihin. (Heikinmäki 1981, 188; Tedre 1985, 54.) Vehkalahdella morsianta avustanut hevosen ajuri sai palkakseen nauhoja (Korttila 1945, 52).

2.2. Kotiteollisuus

2.2.1. Kiertävät nauhankutojat

Nauhoja ja vöitä myös teetettiin. Joskus niitä valmisti morsiamen äiti, mutta useimmiten ne tilattiin paikkakunnan nauhankutojilta. (Kaukonen 1965, 24.) Raudussa sanottiin pilkallisesti:

*ei näitä uo neito itse teht,
neä on kukkaro kutont,
rahapirta piukuttant*

Samanlainen laulu tunnettiin myös Pohjois-Viron Kuusalussa:

*Ei ole neidu neida teinud –
küla on vüöd kudunud,
küla kirjad kinni lüönud.*
(Heikinmäki 1970, 123, 154)

Nauhankutoja oli tavallisesti köyhä mäkitupalaisen, torpparin tai tilattoman vaimo tai yksinäinen vanhus, joka hankki elatuksensa tai lisäansionsa kutomalla ja myymällä nauhoja ja muita käsityötuotteita sekä suorittamalla muitakin palveluja kuten kuppaausta tai hierontaa. (Kaukonen 1965, 109; Virrankoski 1994, 173.) Vielä 1930-luvun lopulla Pohjanmaalla Kristiinankaupungin Tiukassa jotkut naiset elättivät itsensä valmistamalla nauhoja tilauksesta morsiamille (Motuste 2004c; Tuhka 1939a; 1939b).

Nauhankutojia arvostettiin ja kohdeltiin muiden käsityöläisten kanssa tasa-arvoisina. Monissa paikoin heidät tunnettiin nimeltä, mikä teki köyhästä kutojamummosta paikallisen merkkihenkilön ja alansa ammattilaisen räätälin ja suutarin rinnalla. (Kaukonen 1965, 109–111.) Toisissa paikoin ei nauhojen kutomista eikä kutojia pidetty suuressakaan arvossa. Satakunnan Köyliössä nauhojen kudontaa pidettiin sellaisten vanhojen ja sairaiden työnä, joiden voimat eivät riittäneet kankaan kutomiseen (Hannula 1947). Keuruulla taas sanottiin: *semmosta joutilaan työtä ku ei olis ollu muuta, kankaankutominen oli tähellisempää* (Alasalmi 1957).

Nauhankutoja teki morsianten tilaustöiden lisäksi nauhoja myös myyntiin ja kävi useimmiten itse kauppaamassa niitä kiertämällä talosta taloon (Kaukonen 1965, 108–110). Nauhan hinta määräytyi sen leveyden tai kuviolan-kojen lukumäärän mukaan (Kaukonen 1978, 11; Korttila 1945, 51). Parhaiten tuottivat morsiamen tilaamat koristeelliset lahjanauhat, *sillä nuorikko osti ne, maksoi mitä maksoi* (Kaukonen 1965, 108). Rahan lisäksi nauhoista saatiin maksuksi myös ruokaa ja muuta tavaraa (Kaukonen 1965, 108; Virrankoski 1994, 173, 177).

Orimattilassa muistetaan nauhankutojien käyneen kauppaamassa nauhojaan ovelta ovelle:

Nauhat kuljetettiin käsivarrella korissa, johon ne oli sievästi ja näyttävästi aseteltu. Keskellä koria oli pitkäkökö käpymäisiä nauhakeriä viuhkamaisesti pystyssä. Korin ympärillä, ulkolaidassa, nauha oli vyyhteinä tai koristeelliseksi röyhelöksi tupsutettuna. Valkeat ja kirjavat nauhat vuorottelivat. Kirjavista nauhoista hameen lievenauha tavallisesti oli väriltään sinivalkeista, sukkanauhoissa olivat suosittuja värejä punainen ja vihreä. Tavallinen valkoinen kanttinauha maksoi 5 penniä, kirjava 10 penniä ja sinivalkoinen hameen lievenauha 15 penniä kyynärä. Tekopalkka oli markka sadalta kyynärältä. Yksi henkilö kutoi päivässä noin 50 kyynärää ja ylikin. Joku ehti päivässä satakin kyynärää mutta tällöin nauhan on pitänyt olla kapeata ja päivän pitkän. (Haapasalo 1948, 87.)

Nauhankudonnasta saattoi tulla seuraavankin sukupolven kohtaloon vaikuttanut toimeentulon lähde. Toini-Inkeri Kaukonen kertoo kerimäkeläisestä leskivaimosta, joka kulki 1890-luvulla kahden pienen poikansa kanssa talosta taloon kutomassa nauhoja ja tekemässä muita talontöitä rahoittaen tällä tavoin poikiensa kansakoulun. Pojista tuli sittemmin äidin toiveen mukaisesti kelloseppiä. (Kaukonen 1965, 111.)

Kiertelevistä nauhantekijöistä on tietoja kaikkialta Suomesta. Toiminta oli yleistä ainakin Hämeen Orimattilassa, Varsinais-Suomen Nousiaisissa, Satakunnan Keikyässä, Etelä-Pohjanmaalla, Lapissa sekä Kymenlaaksossa ja Suomenlahden ulkosaarilla (Kaukonen 1965, 108; Motuste 2004b; 2004c; Schvindt 1982, 174; Talve 1996, 191; Virrankoski 1994, 175–177, 649–655).

Hämeen Iitissä ja Nastolassa sekä niiden lähipitäjissä ynnä Mikkelissä, Kajaanissa, Torniossa, Pohjois-Suomessa, Karjalan Kannaksella ja paikoin muuallakin pirtanauhojen kudonnasta tuli romaninaisten ansiotyö. He käyttivät nauhojen kutomiseen luultavasti irtoniisiä, ja heidän kutomansa nauhat poikkesivat kuvioiltaan paikallisista. Sellaisia nauhoja nimitettiin paikoin mustalaisnauhoiksi, irtoniisitekniikkaa puolestaan kutsuttiin ainakin Korpooossa mustalaiskudonnaksi. (Kaukonen 1965, 44; 1978, 11; 1985, 109; Sinisalo & Antila 1984, 589; Virrankoski 1994, 176.)

Nauhankutojista ja nauhojen kutomisesta myyntiin on tietoja myös Virossa ja Venäjältä. Virossa oli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa useita yönkutojia, joista toiset olivat hyvin arvostettuja ja kuuluisia pitäjässään tai koko kihlakunnan alueella. Kuten Suomessakin, myös Virossa kutojia kutsuttiin töihin taloihin valmistamaan morsiamen kapiovöitä. Heidän palveluitaan käyttivät ensisijaisesti varakkaammat talonpojat. Yönkutojilla oli mukanaan erilaisin kuvioin koristeltuja vöitä, joita käytettiin sekä taidonnäytteinä että kuvioden ideapankkina. Eesti Rahva Muuseumin kokoelmissa on vyö Länsi-Viron Töstamaalta, johon on kudottu peräti 54 erilaista kuviomallia. Palkkaa nauhankutojille maksettiin ruokatavarana ja tekstiiliraaka-aineina tai rahana. Väiden hinta määrytyi leveyden tai kuviolankojen määrän mukaan. (Astel 1998, 14–16.)

Myös ainakin Länsi-Venäjän alueella oli myyntiä varten kutovia nauhan tekijöitä, jotka myivät tuotteitaan kiertämällä taloissa tai markkinoilla. Nauhankudonta ei ollut yksinomaan talonpoikien ansiotyötä. Venäläiset kutoivat vöitä myyntiin myös kaupungeissa ja luostareissa. (Maslova 1960, 123; 1987, 282.)

2.2.2. *Kulkukauppiaat*

Kulku- ja markkinakaupan välityksellä kulkeutui kulttuurivaikutteita, mikä vaikutti epäilemättä myös nauhankudontatekniikoiden ja ornamentiikan leviämiseen. Suomessa kiertäneet karjalaiset kulkukauppiaat olivat sellaisia välittäjiä. Vienankarjalaisia kulkukauppiaita kiersi Suomessa jo 1500-luvulla (Koskimies 1958; Naakka-Korhonen 1988, 18). Vienalaiset ja pohjoisainukselaiset harjoittivat laukkukauppa koko Suomen alueella, joka oli jaettu kauppiaiden kesken kauppa-alueisiin. Tärkeimpiä kauppavaroita olivat erilaiset kankaat, silkkihuivit, nauhat, pitsit sekä pikkurihkama. (Naakka-Korhonen 1988, 25, 125–128, 164–165; Vuorela 1960, 98–99.) Kulkukauppiaat kiertelevät kylissä talosta taloon sekä osallistuivat markkinoihin (Naakka-Korhonen 1988, 25, 125–126).

Kulkukauppiaiden nauhavalikoimiin kuului erilaisia sormi-, verkko- ja pirtanauhoja, värikkäitä esiliina-, alushame- ja sukkanauhoja sekä kengän-

pauloja. Yksinkertaista valkoista pirtanauhaa eli kanttinauhaa myytiin metri- ja kyynärätavarana. Värilliset ja poimintakuviolliset pirtanauhat olivat kanttinauhaa kalliimpia. (Naakka-Korhonen 1988, 137.) Nauhojen mittaamiseen käytettiin kyynärkeppiä, käsivartta tai jopa päänympärystä. Mittana oli yleisesti kyynärä (59,38 cm) tai venäläinen kyynärä eli arssina (71,12 cm). (Naakka-Korhonen 1988, 188; Vuorela 1979, 215.) Nauhojen lisäksi kulkukauppiailta löytyi vyölankojen värjäykseen tarvittavia kasvivärejä, myöhemmin aniliinivärejä tai kuten Satakunnan Karviassa sanottiin: *vinkerporivärejä*, joita myytiin sormustimella eli *vinkerporilla* mitaten (Blom 1930; Naakka-Korhonen 1988, 140).

Kulkukauppiailta ostettuja vöitä ja nauhoja, myös pirtanauhoja, jäljiteltiin kotikudonnassa (Kaukonen 1985, 220; Vahter 1929). Nauhojen hankintatapa vaikutti nauhojen ja kuvioiden nimityksiin. Eteläkarjalaisten naisten turkinvöiden nimitys *pokramo* on peräisin venäjän kielestä. Samankaltaisia kuviollisia *pokromka*-nimisiä vöitä käyttivät yleisesti venäläiset naiset sarafaanihameiden vyöttämiseen. (Sirelius 1990, 150; Sosnina & Šangina 1998, 236.) Myös miesten turkinvyön itäsuomalainen nimitys *kussakka* ja eteläsavolainen *pussakka*, *pusakka* on venäläistä alkuperää. Virossa kyseistä vyötä kutsuttiin nimeltä *pussak*, *pussakas* ja Koillis-Virossa *kussak*. Näillä alueilla miesten turkinvöitä hankittiin ostotavarana Pietarista tai karjalaisilta kulkukauppiailta. Niitä valmistettiin myös itse jäljittelemällä venäläisiä vöitä. (Kaarma & Voolmaa 1981, 220; Kaukonen 1965, 18; Sirelius 1990, 111.) Nimi on siten kulkeutunut tuotteen mukana. Sekä miesten että naisten päällysvaateiden vyö *kušak* on tunnettu koko Venäjän alueella. (Sosnina & Šangina 1998, 156–157; Vuorela 1975, 580; 1979, 209.)

Karjalaisilta kulkukauppiailta ostettujen nauhojen kuvioita jäljiteltiin niinkään kotikudonnassa, ja ne saivat nimensä alkuperäisen lähteen mukaan. Raja-Karjalassa Suojärvellä nauhoihin kudottiin *lentokan kirjat* eli ”*lentokan kiriat*” (Vahter 1929). Nimitys viittaa venäjänkieliseen nauhaa tarkoittavan *lenta*-sanan deminutiivimuotoon *lentočka*.

Karjalaisen kulkukauppiiaan vaatetus vaikutti osaltaan itäsuomalaisten miesten pukeutumiseen. Pirtanauhoja käytettiin nahkavöiden ohella housuvöinä. Vyötetyn paidan pitäminen housujen päällä oli alkujaan venäläinen tapa. (Kaukonen 1985, 246, 252; Naakka-Korhonen 1988, 109–110.)

2.3. Ansiokotiteollisuus

2.3.1. Nauhojenkudonnan kehittyminen ansiokotiteollisuudeksi

Kulkukaupan ja kiertävien nauhankutojien myyntitoiminnan sekä uuden raaka-aineen, tehdasvalmisteisen puuvillan, tulon seurauksena syntyi 1800-lu-

vulla uusi, kehittynyt kaupallinen toimintamuoto – kustannusjärjestelmä, johon perustuvaa nauhojen organisoitua kudontaa myyntiin voidaan nimittää ansiokotiteollisuudeksi (Virrankoski 1963, 160).

Aloitekykyinen, itse kutomiaan tuotteita kauppaava käsityöläinen saattoi raaka-aineen halventuessa ja sen saannin helpottuessa kudottaa tuotteita muilla ja keskittyä myyntitoimintaan. Hän kustansi toimintaa hankkimalla kutojilleen raaka-aineet usein velaksi ja maksamalla työpalkkion tuotemäärän mukaan, nauhoissa kyynärältä. Myyntitoiminnan kustantajiksi ryhtyi myös entisiä kiertäviä kulkukauppiaita ja paikkakunnan kauppiaita sekä muita varakkaampia henkilöitä. Toiminta oli hyvin pitkälle kehittynyttä Ruotsissa, josta se luultavasti kulkeutui myös Suomeen, ensisijaisesti Turkuun ja Porvooseen. (Laine 1943, 91–92; Virrankoski 1963, 155–156, 160–161.) Tekstiilialalla, erityisesti kankaankudonnassa sellaisella myyntitoiminnalla oli tuottavuuden ja tarjonnan kannalta suuri merkitys etenkin Varsinais-Suomessa, Pohjanmaalla ja paikoin Itä-Suomessa (Virrankoski 1994, 669).

1700-luvulla Englannissa puuvillasta tuli koneellistuvan tekstiiliteollisuuden ja teknologisen kehityksen myötä halpa ja yleiskäyttöinen raaka-aine, joka vähensi huomattavasti suuritöistä esikäsittelyä vaativien pellavan ja hampun käyttöä. Tämä ilmiö heijastui Suomeen 1800-luvun puolivälissä, kun Barkerin puuvillatehdas aloitti Turussa vuonna 1846 Suomen ensimmäisenä lajissaan. Puuvilla oli tärkein tuonti- ja myyntiartikkeli myös Tampeleen Finlaysonin tehtaalle. (Virrankoski 1963, 136–137, 142, 151.)

Ansiokotiteollisuuden harjoittajat alkoivat ensimmäisinä käyttää puuvillalaisia ostolankoja, koska se säästi huomattavasti aikaa. Hampun, pellavan ja villan esikäsittelyyn ja kehräykseen kulunutta aikaa voitiin nyt käyttää tuotteiden valmistukseen. Kudonnan tuottavuutta lisäsivät myös ensisijaisesti ulkomailta säätyläisten, ammattikäsityöläisten ja kaupan välityksellä kulkeutuneet tekniset uutuudet, kuten nauhankudonnassa kudontalineet. (Virrankoski 1963, 87, 446.)

Nauhankudonnassa puuvillalangasta valmistettiin metritavarana yksinkertaista kapeaa ripsinauhaa. Suurien nauhamäärien kutominen tapahtui yleensä nauhapirran sijasta nauhankudontalineella. Nyt kun kustantaja saattoi antaa lankoja velaksi eikä työvälineisiin tarvittu suurta pääomaa, nauhankudonnasta tuli monen varattoman ansiotyö. Vaikka ripsinauhan kudonta oli äärimmäisen huonosti tuottavaa työtä, se saattoi esimerkiksi pelastaa vanhuksen vaivaistaloon joutumiselta. (Heino 1980, 141; Kaukonen 1965, 107; Virrankoski 1994, 177, 660–661, 682.)

Kokonaiset perheet saattoivat harjoittaa nauhankudontaa myyntiin. Aina-kin Etelä-Pohjanmaalla muistetaan olleen 1800-luvun lopulla useita nauhankutojaperheitä ja yksinkertaisen ripsinauhan kudontaan osallistuivat myös miehet. (Motuste 2004c.) Monessa köyhässä perheessä myös lapset osallistuivat myyntiä varten harjoitettuun käsityöhön 6–7-vuotiaasta alkaen, joskus

nuorempaanakin (Virrankoski 1994, 661). Yli 10-vuotiaiden työntekoa pidettiin luonnollisena. Lasten työosuudella oli merkitystä perheen toimeentuloon jopa siinä määrin, että vanhemmat yrittivät rajoittaa lasten kansakoulunkäyntiä, koska sen uskottiin vievän perheen työvoimaa ja kaventavan siten tuloja. (Virrankoski 1994, 677.)

2.3.2. Nauhojen ansiokudontaa Nousiaisissa

Nauhojen ansiokudonnasta Suomessa on tietoa hyvin vaihtelevasti. Runsaammin sitä löytyy sellaisilta paikkakunnilta, joissa aineistoa on ajoissa kerätty esimerkiksi kotiseutututkimusten yhteydessä. Varsinais-Suomessa kudottiin valkoisia pellavaisia ja puuvillaisia ripsinauhoja myyntiin useilla paikkakunnilla. Eniten tietoja siitä on säilynyt Nousiaisista, jossa se oli 1800-luvulla tilattoman väestön naisten ja lasten ansiokäsityön laji (Heino 1980, 140). Useimmat Nousiaisten pitäjän tilattomat kutoivat vain talvisin, mutta vanhuksille ja lapsille se oli ympärivuotista työtä. Siihen osallistuiivat myös pojat, jotka varttuessaan siirtyivät muihin töihin. Tytöille nauhankudonnasta saattoi kehittyä ansiotyö koko elämän ajaksi. Esimerkiksi ”*Martta Sandholm (s. 1900) opetteli nauhan kudontaa samaan aikaan kuin kirjaimia ja ansaitti 15-vuotiaana 30 penniä päivässä istumalla ahkerasti kumarassa nauhaa kutoen*” (Virrankoski 1994, 169–170). Vihtori Nurmi kritisoi Turun Sanomissa jouluaattona 1924: ”*Ammatilla se etu että lapsetkin saattoivat jo veraten nuorina vähäsen ansaita mutta toiselta puolen oli se lapsille epäterveellistä tointa ja kehitti heistä useimmiten hyvin heikkoja ihmisiä*” (Nurmi 1924, 13).

Nousiaisten nauhaa eli *Nouste ämmä rihmaa* kudottiin nauhankudontatelineissä eli *rihmatuolulla* sekä Nurmen mukaan myös nauhapirralla eli *kai-teella*. Valkoisen ripsinauhan lisäksi kudottiin myös värillistä puuvillaista nauhaa sekä villaisia sukkanauhoja eli *poluksia*. (Nurmi 1924, 13; Virrankoski 1994, 169–170.)

Nousiaisten nauhankutojat saivat lankoja kauppiailta usein velaksi ja palauttivat heille valmiit nauhat 50–100 kynärän punteissa vaihtaen ne taas uusiin lankoihin sekä elintarvikkeisiin. Työstä maksettiin myös rahapalkkaa, joka jäi useimmiten alle 40 penniin päivältä. (Heino 1980, 141; Nurmi 1924, 13; Virrankoski 1994, 170.)

Nauhoja myytiin 1800-luvun alkupuolella Turun torilla, jolloin myyjä sai provisiopalkkaa myynnistään. Kutojat saattoivat lähettää keskuudestaan ”hyviksi tunnettuja myyjiä” nauhojen kanssa kauppamatkoille eri puolille Suomea. 1840-luvulla Nousiaisten ”tunnetuin kauppamatkustaja” torppari Matti Dufva Santamalan kylästä alkoi ostaa kutojilta nauhoja ja käydä niillä vähittäiskauppaa parhaan voiton saamiseksi Suomenlahden rannikolla ja sisä-

maassa aina Viipuriin asti. Dufvan nauhakauppatoiminta kesti vuoteen 1908 eli hänen kuolemaansa saakka. 1900-luvun alussa huomattava nauhan ostaja oli Nousiaisten osuuskauppa, joka varusti sillä Turun markkinoita. Nauhaa kertyi varastoon kuitenkin niin paljon, että osuuskauppa luopui sen välityksestä vuonna 1914. Nousiaisten nauhankudonta pysähtyi ensimmäisen maailmansodan aikana puuvillapulan vuoksi. Raaka-ainemarkkinoiden elyessä nauhalle ei kuitenkaan enää löytynyt välittäjiä, ja tämä huonosti tuottava ala väistyi 1920–1930-luvuilla halvan tehdastekoisen nauhan vallatessa markkinat. (Heino 1980, 141; Nurmi 1924, 13; Virrankoski 1994, 170–171.)

2.3.3. *Nauhojen ansiokudontaa Hämeessä*

Hämeessä Orimattilan Niemenkylässä ja Järvikylässä kudottiin pirtanauhoja myyntiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa lähes joka talossa, ja aluetta onkin nimitetty ”nauhakaupungiksi”. Mökkiläis- ja itsellisnaiset sekä jotkut talontyttäret kutoivat puisella yksinkertaisella nauhapirralla (*nauhakaide*, *nauhalasta*) ripsinauhaa, hameen helmanauhaa sekä sukka- ja kengänauhoja. Naiset kävivät myös kauppaamassa omia ja muiden kutomia nauhoja kiertämällä talosta taloon tai jopa Helsingissä ja Viipurissa asti. 1900-luvun alussa alueen nauhakauppa siirtyi välittäjien käsiin, jotka tilasivat kutojilta nauhoja ja kustansivat joskus raaka-aineet. He maksoivat nauhoista työpalkkaa ja välittivät niitä myytäväksi Etelä-Suomeen. Orimattilan nauhankudonnan syrjäytti 1930-luvulla tuontitavara. (Haapasalo 1948, 86–87; Virrankoski 1994, 174–175.)

Myyntiä varten harjoitettiin nauhankudontaa myös Hämeen Iitissä ja Jaalassa, Satakunnan Keikyässä ja Nakkilassa sekä Etelä-Pohjanmaan Ilmajoella, Maalahdella, Vaasan ja Kristiinankaupungin ympäristössä. Iitissä ja Jaalassa alettiin kutoa kapeaa pellavaista ripsinauhaa myyntiin 1840-luvulta alkaen sen jälkeen, kuin nauhoja kaupitelleet ”laukkuryssät” olivat seudulta kadonneet. Keikyässä tytöt ja jotkut pojat kutoivat ainakin 1920-luvulla tyrväläisen kauppiaan kustantamana värikästä ”lapinpaulaa”. Tämä pirtanauhan nimi viittaa Lapista kulkeutuneeseen malliin. (Dahl 1987, 352–353; Kaukonen 1965, 113; Motuste 2004b; 2004c; Pelkonen 1946; Virrankoski 1994, 171–172.)

2.3.4. *Nauhojen teollinen kudonta alkaa*

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa nauhoja alettiin valmistaa Suomessa teollisesti. Useita nauhatehtaita perustettiin muun muassa Killinkoskelle, Tampereelle, Helsinkiin ja Turkuun. (Käppi 1998, 12, 21–22, 36–37.)

Toiminnan alkuaikoina Killinkosken nauhatuotanto ja myyntitoiminta ei suurestikaan eronnut välittäjien pyörittämästä kotiteollisuudesta: kutojille maksettiin päiväpalkan lisäksi ”piiskarahaa” valmistuneiden nauhamäärien eli satsien mukaan, nauhojen myynnistä huolehtivat provisiopalkalla myyntimiehet ja ”matkustajat” koko Suomen alueella (Käppi 1998, 13–14). Tehtaassa valmistettiin mm. kantti- eli intianauhaa sekä erilaisia kuviollisia koristenauhoja (Käppi 1998, 25). Koneellistuneen ja modernin nauhateollisuuden tuottamat nauhat eivät eroa rakenteellisesti käsin valmistetuista nauhoista – nykypäivän kutomakone tuottaa tuttua poikittaisraitaista pirtanauhaa (Käppi 1998, 88).

Nauhojen kudonnalla on ollut talonpoikaisyhteiskunnassa merkittäviäkin taloudellisia funktioita maattoman ja vähävaraisen väestön toimeentulon lähteenä sekä kulkukauppiaiden ja kustantajien lisäansiona.

Nauhojen kudonta käsin ja niiden myyntitoiminta taantui 1920–1930-luvuilla. Syynä siihen oli monien yhteiskunnallisten, taloudellisten ja sosiaalisten muutosten yhteisvaikutus. Näitä olivat ensimmäisen maailmansodan aiheuttama raaka-ainepula, kysynnän romahtaminen halvempien teollisesti valmistettujen tuotteiden markkinoille tulon myötä, teollisuuden ja palveluelinkeinojen tarjoamat paremman ansion takaavat työmahdollisuudet sekä talonpoikaisen vaateuskulttuurin muuttuminen kaupungistumisen vaikutuksesta. Myös teknologisen kehityksen luomat uutuustuotteet, kuten vetoketjut, kuminauhat ja painonapit olivat omiaan syrjäyttämään perinteiset nauhat käytöstä. (Lönnqvist 1979, 88–92; Virrankoski 1994, 133, 662–665, 649, 682.)

3. Pirtanauhojen kudontaa tänä päivänä

3.1. Elinkeinosta harrastukseksi

1800-luvun jälkipuoliskolla pirtanauhaperinteessä tapahtui muutoksia talonpoikaisen kansanpuvun syrjäytymisen myötä. Teollistumisen sekä yhteiskunnallisten, taloudellisten ja sosiaalisten muutosten yhteydessä myös pirtanauhojen valmistus ja käyttötavat saivat uusia muotoja. (Lönnqvist 1979, 88–92; Virrankoski 1994, 133, 662–665, 649, 682.) Kotiteollisuuden ja perinteisten käsityömuotojen katoamisen vastapainoksi yhteiskunnallisten muutosten seurauksena käsitöiden tekeminen muuttui koulujen, kurssien ja neuvojen ohjaamaksi harrastukseksi. Perinteisiä käsityötaitoja elvytettiin jo 1900-luvun alkukymmenillä järjestämällä kansallisromantiikan innoittamana lukuisia käsityökursseja varakkaiden talollisten tyttärille. (Virrankoski 1994, 677.)

Pirtanauhojen kutomistaitoa elvyttäviä harrastuskursseja on järjestetty eri puolilla Suomea ainakin 1970-luvulta lähtien. Tutkimuksessa käytetty aineisto ei käsittele sitä edeltävää ajanjaksoa (1900-luvun alkukymmenistä 1970-luvulle). Esimerkiksi nauhatutkija Barbro Gardberg järjesti 1970–1980-luvuilla sekä Pohjanmaalla että Länsipohjan Uumajassa useita pirtanauhojen valmistuskursseja, jotka herättivät valtavaa kiinnostusta. Monet kurseille osallistuneet kertoivat muistavansa äitinsä tai muun sukulaisensa kutoneen joskus ammuin pirtanauhoja. He sanoivat tullessaan kurseille elvyttämään unohdettua taitoa ja muistoja menneistä. Ei ollut harvinaista, että kurseille osallistui myös miehiä. (Motuste 2004b; 2004c.)

Kansanomaisten nauhojen kutomista on ainakin teoriassa yritetty sisällyttää myös suomalaisen peruskoulun käsityöopetukseen. Niiden valmistustavoista on julkaistu useita ohjekirjoja, joista esimerkiksi Talaskiven *Punapaula* on tarkoitettu peruskoulun ala- ja yläasteella käytettäväksi. (Talaskivi 1985, 10.)

Turussa 17.–20.6.2004 pidettyjen Hansapäivien yhteydessä tapasin Käsi-työläismarkkinoilla kaksi pirtanauhojen kutojaa esittelemässä taitojaan markkinavieraille (Motuste 2004f). Toinen heistä kertoi oppineensa pirtanauhojen kudontataidon karjalaiselta isoäidiltään. Turun Karjalaseuran jäsenenä he sanoivat arvostavansa ja vaalivansa perintöään ja yrittävänsä siirtää sitä seuraaville sukupolville seuransa kurssitoiminnan avulla. Pirtanauhat ovat osa heidän juuriaan ja karjalaista identiteettiään. (Motuste 2005, 89.) Turussa voi pirtanauhojen kutomista harjoitella myös esimerkiksi Kulttuurikeskuksen kulttuuripajan keskiaikakursseilla (Turkulainen 6.3.2004).

Pirtanauhojen kudontaan on kurssitoiminnan myötä sisällytetty assosiaatioita ja mielikuvia, joilla haetaan historiallisia tai arjesta poikkeavia elämyksiä. Tämän päivän pirtanauhojen kudontakurssien perimmäinen tarkoitus ei näytä olevan taidon oppiminen vaan yhdessä viihtyminen ja kokemusten jakaminen. Pirtanauhan tekniset funktiot ovat väistymässä sosiaalisten tieltä. (Motuste 2005, 86–87.)

3.2. Kotiteollisuudesta taideteollisuudeksi

Pirtanauhan kutomisesta on tullut myös taideteollisuuden muoto. 1900-luvulla kansanomaisia pirtanauhoja ja -vöitä on monissa maissa sovellettu taideteollisuuteen sekä matkamuistotuotteisiin (Astel 1998, 245; Kaukonen 1965, 64–65; Maslova et al. 1986, 126). Nykypäivänä jotkut suomalaiset tekstiilitaiteilijat ja käsityöläiset ovat sisällyttäneet tuotantoonsa pirtanauhoja (Motuste 2004a). Baltian maissa kansanomaisia pirtanauhoja ja -vöitä myydään runsaasti matkamuistoina. Virossa käsityönä valmistettuja pirtavöitä voi ostaa perinteisen käsityön myymälöistä. Sen sijaan latvialaisia kansan-

omaisia vöitä saattoi ostaa omaksi edellä mainituilla Turun Hansapäivillä (Motuste 2004d; 2004e). Taide- ja matkamuistoteollisuudessa tuotetuilla esineillä on paitsi taloudellisia funktioita myös vahva symbolinen sisältö, koska tuotteiden tarkoituksena on edustaa ja markkinoida maansa tai paikkakuntansa identiteettiä (Motuste 2005, 88).

Lopuksi

Kansanomaisilla pirtanauhoilla oli Itämeren alueen talonpoikaisyhdistyksessä merkittäviäkin taloudellisia funktioita, sillä nauhojen valmistus oli monen köyhän perheen toimeentulon lähde. Nauhojen kudontaa harjoitettiin kotikäsiyönä eli oman talouden tarpeiksi, kotiteollisuutena eli tilauksesta ja myyntiin lähipaikkakunnalle sekä organisoituna ansiokotiteollisuutena. Kansanomaiset nauhat ja niiden valmistaminen käsityönä eivät kadonneet kokonaan perinteisen talonpoikaiskulttuurin mukana, vaan saivat uusia ilmene- mismuotoja. Pirtanauhojen kutomisesta on tullut 1900-luvun alusta lähtien harrastus ja taideteollisuuden muoto. Taito on säilyttänyt taloudellisen merkityksensä useissa maissa tänäkin päivänä ammattikäsiyöläisten sekä käsityönopettajien ja kurssinvetäjien leipäpuuna, joskin huomattavasti pienimuotoisemmin kuin ennen. Itämeren alueen pirtanauhaperinne elää ja muuttuu ympäröivän yhteiskunnan muutosten mukana saaden uusia, erilaisia ulottuvuuksia.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

- ALASALMI, TUULIKKI 1957: *Keuruun ja Pihlajaveden naisten käsityöt 1900-luvun alussa muistitiedon mukaan*. KSO, KM 322.
- BLOM, KAISU 1930: *Karvian naisten käsityöt*. Sat. O, KM 323.
- HANNULA, HANNA 1947: *Naisten käsityöistä ja vaatteista Köyliössä*. Sat. O, KM 325.
- KM: Museoviraston kansatieteen käsikirjoitusarkisto.
- KOSKIMIES, KAARLO 1958: *Vienankarjalaiset laukkukauppiaat*. Sem, KM 156.
- MOTUSTE, KÄTRI-AGNES 2004a: *Ateljé Feresin matkamuistotuotteita*. *Turun Matkailutoimisto Turku TouRing, Aurakatu 4*. Turku, 19.6.2004. Valokuva. TYKL/vk/35902.
- 2004b: *Kari Ingrid Appelgren: Suomalaiset pirtanauhat, erityisalueena ruotsinkielinen Pohjanmaa; tekstiilitaiteilija Barbro Gardbergin tutkimusmatkoista*. Turku, 3.2.2004. Haastattelu. TYKL/spa/238.
- 2004c: *Kari Ingrid Appelgren: Suomalaiset pirtanauhat, erityisalueena ruotsinkielinen Pohjanmaa; tekstiilitaiteilija Barbro Gardbergin tutkimusmatkoista*. Turku, 1.6.2004. Haastattelu. TYKL/spa/239.
- 2004d: *Latvian Koknesen maakunnan esittelyosasto*. *Turun Hansapäivät 17.–20.6.2004*. Turku, 19.6.2004. Valokuva. TYKL/vk/35904.

- 2004e: *Latvian Kurzemen (Kuurinmaan) maakunnan esittelyosasto. Turun Hansapäivät 17.–20.6.2004*. Turku, 19.6.2004. Valokuva. TYKL/vk/35903.
- 2004f: *Turun Karjalaseuran nauhankutoja Käsitöläismarkkinoilla. Turun Hansapäivät 17.–20.6.2004*. Turku, 19.6.2004. Valokuva. TYKL/vk/35901.
- 2005: *Suomalainen pirtanauha*. Kansatieteen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos. TYKL/kk/2483.
- PELKONEN, MAIRE 1946: *Nakkilan naisten käsityöt*. Sat. O, KM 362.
- TOMMOLA, KAARINA 1957: *Jaalan vanhoista naisten käsityöistä*. KO:n stip, KM 371.
- TUHKA, AUKUSTI 1939a: *Nauhankutoja, Kristiinankaupungin Tiukka*. Valokuva diasta. TYKL/vk/35882.
- 1939b: *Nauhankutoja, Kristiinankaupungin Tiukka*. Valokuva diasta. TYKL/vk/35883.
- TYKL: Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot, Turun yliopisto. Kansatieteen TYKL-kokoelmat.
- VAHTER, TYNYNI 1929: *Korpiselän, Suistamon ja Suojärven naisten käsityöistä ja lastenhoidosta*. KM 379.

Painetut lähteet

- ASTEL, EEVI 1998: *Eesti vööd*. Tartu: Ilmamaa.
- DAHL, HJÖRDIS 1987: *Högsäng och klädbod. Ur svenskbygdernas textilhistoria*. Folklivsstudier XVIII. Borgå: Folkkultursarkivet.
- HAAPASALO, HELKA 1948: *Nauhakaupunki*. RAHUNEN, AARNE (toim.): *Orimattilan kirja I*. Lahti: Orimattila-seura, 86–87.
- HARJULA, JANNE & KIRJAVAINEN, HEINI et al. 2004: *Käsityöiden taitajat. Got Woldes. Elämää hansa-ajan Turussa. Turun linna 18.06.2004–27.02.2005*. Näyttelyesite 34. Saarijärvi: Turun maakuntamuseo, 221–229.
- HARJUMÄKI, ULLA et al. 1989: *Kankaankutojan ammattiteknikka*. Keuruu: Otava.
- HEIKINMÄKI, MAIJA-LIISA 1970: *Die Gaben der Braut bei den Finnen und Esten. Teil I*. Kansatieteellinen arkisto 21. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- 1981: *Suomalaiset häätävät. Talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet*. Keuruu: Otava.
- HEINO, ULLA 1980: *Nousiaisten historia II*. Turku: Nousiaisten kunta, Nousiaisten seurakunta.
- KAARMA, MELANIE & VOOLMAA, AINO 1981: *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.
- KAUKONEN, TOINI-INKERI 1965: *Suomen kansanomaiset nauhat*. Kansatieteellinen tutkimus. Tietolipas 41. Forssa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1978: *Kansanomaisista nauhoista ja niiden historiasta*. MERISALO, VIIVI: *Nauhoja*. Porvoo: WSOY. 2., uusittu painos, 7–14.
- 1985: *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo: WSOY.
- KORTTILA, ANN-MARI 1945: *Nauhasiteistä Vehkalahdella. Kotiteollisuus 5–6/1945*. Hämeenlinna: Suomen Kotiteollisuusjärjestöjen Keskusliitto, 49–52.
- KÄPPI, JYRKI 1998: *Inka@. Sata vuotta suomalaista nauhateollisuutta 1898–1998*. Tampereen yliopiston Virtain kulttuuritutkimuskeskuksen raportteja 17. Orivesi: Tampereen yliopisto.
- LAINEN, YRJÖ 1943: *Kotiteollisuutta, kulkukauppaa ja pienteollisuutta Ruotsissa. Kotiteollisuus 9–10/1943*. Hämeenlinna: Suomen Kotiteollisuusjärjestöjen Keskusliitto, 91–96.
- LEBEDEVA, N. I. 1960: *Material'naja kul'tura ruskogo sel'skogo naselenija zapadnyh oblastej (vo vtoroj polovine XIX i v načale XX v.): Odežda. Materialy i issledovanija po etnografii ruskogo naselenija Evropejskoj časti SSSR*. Moskva: Akademija Nauk SSSR, 45–72.
- LÖNNQVIST, BO 1979: *Kansanpuku ja kansallispuku*. Keuruu: Otava.
- MASLOVA, G. S. 1960: *Material'naja kul'tura ruskogo sel'skogo i zavalžskogo naselenija Priural'ja (XIX – načalo XX v.): Odežda. Materialy i issledovanija po etnografii ruskogo naselenija Evropejskoj časti SSSR*. Moskva: Akademija Nauk SSSR, 102–143.
- et al. 1986: *Istoriko-etnografičeskij atlas Pribaltiki. Odežda*. Riga: Zinatne.
- 1987: *Odežda. Čistov, K. V. (toim.): Etnografija vostočnyh slavjan. Očerki tradicionoj kul'tury*. Moskva: Akademija Nauk SSSR, 259–291.

- NAAKKA-KORHONEN, Mervi 1988: *Halpa hinta pitkä mitta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 491. Rauma: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NURMI, VIHTORI 1924: Nousiaisten rihmateollisuus. Juttua muinaisista ja nykyisistä. *Turun Sanomat* 24.12.1924, 13.
- POPOVA, O. S. & KAPLAN, N. I. 1984: *Russkie hudožestvennyje promysli*. Moskva: Narodnyj universitet. Fakultet literatury i iskusstva.
- SALMINEN, KAARINA 1931: Inkerin naisen puivosto ja käsityöt runoissa kuvattuina. *Kalevalaseuran vuosikirja 11*. Porvoo: WSOY, 40–75.
- SARMELA, MATTI 1994: *Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 587. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2. painos.
- SCHVINDT, THEODOR 1982: *Ompelu- ja nauhakoristeita*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 85. Tampere: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2. painos.
- SINISALO, HANNU & ANTILA, OLAVI A. 1984: *Suomalainen perinnekuivasto*. Kuopio: VK-Perinnetieto Oy.
- SIRELIUS, U. T. 1990: *Suomen kansallispukujen historia*. Helsinki: Kansallisteos. 2. painos.
- SOSNINA, N. & ŠANGINA, I. 1998: *Russkij tradicijnyj kostjum. Illjustrirovannaja enciklopedija*. Sankt-Peterburg: Iskustvo-SPB.
- TALASKIVI, ANNI 1985: *Punapaula. Nauhojen ja nyörien valmistaminen*. Vantaa: Kunnallispaino Oy.
- TALVE, ILMAR 1990: *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514. Mänttä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 3., tarkistettu ja täydennetty painos.
- 1996: Suomenlahden ulkosaarten kansankulttuuri 1800-luvun loppupuolelta Talvisotaan. HAMARI, RISTO et al. (toim.): *Suomenlahden ulkosaaret. Lavansaari, Seiskari, Suursaari, Tytärsaari*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 630. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 117–355.
- TEDRE, ÜLO 1981: Eestiläiset häät. SARMELA, MATTI (toim.): *Pohjolan häät*. Tietolipas 85. Vaasa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 79–108.
- 1985: Elutähtpäevadest ja nendega seotud kombed. TEDRE, ÜLO (toim.): *Vanadest Eesti rahvakommetest kaasaegsete tavanditeni*. Tallinn: Perioodika, 37–80.
- TURKULAINEN 6.3.2004: Turun Kulttuurikeskuksen kulttuuripajan kurssitiedote.
- VILKUNA, KUSTAA 1983: *Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työnjuhlia ja kestityksiä*. Keuruu: Otava. 2., uusittu painos.
- VIRRANKOSKI, PENTTI 1963: *Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809 – noin 1865)*. Historiallisia tutkimuksia LXIV. Lahti: Suomen Historiallinen Seura.
- 1994: *Käsitöistä leivän lisää. Suomen ansiokotiteollisuus 1865–1944*. Historiallisia tutkimuksia 186. Vammala: Suomen Historiallinen Seura.
- VUORELA, TOIVO 1960: *Suomensukuiset kansat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 264. Turku: Suomalainen Kirjallisuuden Seura.
- 1975: *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo: WSOY.
- 1979: *Kansanperinteen sanakirja*. Porvoo: WSOY.

KATRI-AGNES MOTUSTE: *Weaving and the weavers of warp-patterned bands and belts in the Baltic Sea Region*

The weaving of warp-patterned bands and belts is a part of the common and widespread handicrafts of traditional peasant culture in the Baltic Sea Region. This skill arrived in Scandinavia and the Baltic Sea Region, including Finland, during the Middle Ages along with Hanseatic trade and professional craftsmen from Central Europe. Bands and belts were woven using rigid heddle or yarn heddles and the oldest wooden rigid heddle in Finland was found in Turku and it has been dated to the 15th century.

Warp-patterned bands and belts were used in the peasant community as a part of clothing, a part of household utensils and as decoration. They played an important part in folk tradition,

especially wedding customs. Different standings in the community, for example marital status, affluence, adulthood, gender and identity, were expressed using bands and belts. Also these were connected with different beliefs, omens and magical functions.

Weaving warp-patterned bands and belts was a common and widespread skill in the Baltic Sea Region. In almost every household, women wove bands for their own use and at the same time taught this skill to the coming generation. Weaving was a social event and young girls wove bands and belts for their bride dowry. This was a significant form of income. In villages it was a cottage industry and skilful women of little means wove bands and belts for sale and to order. Warp-patterned belts were also sold by peddlers and wholesalers. Belts sold in Finland were imported from Russia and Karelia. Small-scale cottage industry turned into an organised cottage industry when some active weavers, wholesalers or peddlers started to order bands and belts from other, often poorer, weavers, providing them with raw materials. Cotton as a new and cheap raw material made this kind of organised band weaving possible during the 19th century and it had a significant importance in the income of many crofter and landless families. By the end of the 19th century the industrial production of warp-patterned bands and belts had already begun.

At the beginning of the 20th century weaving warp-patterned bands and belts became a hobby and a form of applied art. Nowadays, warp-patterned belts are sold as souvenirs in many countries of the Baltic Sea Region. Also different band weaving courses are organised to revive the craftsmanship. Thus, the weaving of warp-patterned belts, a traditional handicraft in the Baltic Sea Region, is still very much alive in the modern world.